

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته علوم حدیث
گرایش نهج البلاغه

عنوان پایان نامه

آموزه‌های تربیتی – مدیریتی در نامه‌های امام علی علیه السلام به کارگزاران و نقش
آموزه‌های تربیتی در مدیریت

استاد راهنما

دکتر محمد دولتی

دانشجو

معصومه عظیمیان

ماه و سال دفاع

مهر ۱۳۹۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است.»

تقدیم

این نوشتار ارزش تقدیم کردن به ساحت مقدس ائمه اطهار و انوار الهی را ندارد. اما به دلیل قرین شدن نوشتن این تحقیق با محرم الحرام و ایام عزای سرور و سالار شهیدان، من این تحقیق ناچیز را به امام عاشقان و عارفان، سرور و سالار شهیدان و خون خدا حسین بن علی مرتضی علیه السلام تقدیم می‌نمایم. با این امید که:

﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضُّرَّ وَجِئْنَا بَبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَ تَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ

يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ.﴾

سپاسگزاری

از زحمات و راهنمایی‌های استاد عزیز و ارجمند، دکتر محمد دولتی، که مرا در نوشتن این پایان‌نامه یاری فرمودند،
کمال تشکر و امتنان را دارم. همچنین از همسرم که در مسیر نگاشتن پایان‌نامه با دلسوزی و صبر مرا همراهی کرده
و به من قوت قلب داد، تشکر می‌نمایم.

چکیده

مسئله تربیت در همه ادیان و مکاتب مسأله‌ای مورد توجه و بااهمیت است. تربیت بر اساس تفکر و اعتقاد هر مکتب و دینی، تعریف متفاوتی دارد. اما به طور کلی تربیت، آموزش یک سری مبانی و معارف در هر دین و یا مکتب است. پس از قرآن کریم، نهج البلاغه غنی‌ترین منبع معارف اسلامی و الهی در زمینه‌های تربیتی، سیاسی و مدیریتی است. نامه‌های امام علی علیه السلام به کارگزاران مملو از آموزه‌ها و گزاره‌های تربیتی و مدیریتی است که در قالب‌های بیانی موعظه، تذکر و هشدار بیان شده‌اند. در این پژوهش برآنیم تا به بررسی آموزه‌های تربیتی و مدیریتی در نامه‌های امام علی علیه السلام به کارگزاران و نقش آموزه‌های تربیتی در مدیریت بپردازیم. از بررسی آموزه‌های تربیتی و آموزه‌های مدیریتی، یک سری اصول تربیتی و مدیریتی نظیر: اصل دین مداری، پرواپیشگی و پرهیزکاری، رفق و مدارا، رازداری، آخرت‌گرایی، اصل مشورت و رایزنی، عدالت ورزی، نظارت و بازرسی، صراحت و صداقت، حق‌مداری، وفای به عهد، امانت‌داری و قاطعیت در برخورد، استخراج کرده‌ایم که این اصول تربیتی و مدیریتی در جهت تربیت مدیرانی کارآمد و شایسته و کاردان در نظام و حکومت علوی، با هم، هم سو و هماهنگ هستند. هم آموزه‌های تربیتی و هم مدیریتی تربیت سیاسی کارگزاران را منتج می‌شود. و در نهایت نظام اسلامی، مدیران و کارگزارانی متعهد، و شایسته را پرورش می‌دهد که هم حقوق و حدود الهی را در جامعه اجرا می‌کنند و هم عدالت اجتماعی را برقرار می‌کنند. این تحقیق جنبه نظری دارد و روش پژوهشی آن توصیفی - تحلیلی است و روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای است. گونه‌های آموزه‌های تربیتی در نامه‌های امام علی علیه السلام، یا به صورت موعظه و سفارش هستند و یا تذکر و یادآوری. گونه‌های آموزه‌های مدیریتی نیز به صورت موعظه و سفارش و گاه هشدار و تهدید بیان شده‌اند. آموزه‌های تربیتی مسئولیت تربیت اخلاقی و فکری کارگزاران را بر عهده دارد و می‌توان گفت که آموزه‌های تربیتی، آموزه‌های مدیریتی هستند که ناظر به جنبه اخلاقی و فکری کارگزاران می‌باشند و آموزه‌های مدیریتی بر جنبه عملی و رفتاری کارگزاران توجه دارند. و آموزه‌های تربیتی و مدیریتی در پی تربیت مدیرانی کارآمد و لایق در همه ابعاد مدیریتی هستند. گونه‌های آموزه‌های تربیتی نیز روش‌های تربیتی حضرت علی علیه السلام هستند که به صورت قالب‌های بیانی، آموزه‌ها را در آن قالب‌ها بیان فرموده است و با لحن این آموزه‌ها سعی در تربیت کارگزاران دارد.

کلید واژه‌ها: آموزه‌های تربیتی، آموزه‌های مدیریتی، نامه‌های نهج البلاغه، کارگزاران، امام علی علیه السلام.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات و مفاهیم	۳
۱-۱ کلیات	۴
۱-۱-۱ بیان مساله	۴
۱-۱-۲ مسائل تحقیق	۵
۱-۱-۳ اهمیت و ضرورت	۵
۱-۱-۴ فرضیات تحقیق	۵
۱-۱-۵ پیشینه تحقیق	۶
۱-۱-۶ چارچوب نظری تحقیق	۷
۲-۱ مفاهیم	۸
۱-۲-۱ مفهوم و تعریف تربیت	۸
۱-۲-۲-۱ تعریف لغوی تربیت	۸
۱-۲-۲-۲ تربیت در اصطلاح	۱۰
۱-۲-۲-۳-۱ تربیت در نگاه دانشمندان مسلمان	۱۱
۱-۲-۲-۳-۲ تربیت از نگاه اندیشمندان غیر مسلمان	۱۳
۲-۲-۱ مفهوم و تعریف مدیریت	۱۴
۱-۲-۲-۱ تعریف لغوی مدیریت	۱۴
فصل دوم: بررسی آموزه‌های تربیتی	۱۹
۱-۲ قالب‌های بیان آموزه‌های تربیتی	۲۱
۱-۲-۱ موعظه و سفارش	۲۲

۲-۱-۲	تذکر	۲۶
۲-۲	اصول تربیتی	۲۸
۱-۲-۲	اصل دین‌مداری	۲۸
۱-۱-۲-۲	شاخص‌های دین‌مداری	۲۹
۱-۱-۲-۲-۲	بندگی خدا	۲۹
۲-۱-۱-۲-۲	بصیرت و آگاهی	۳۰
۱-۲-۱-۱-۲-۲	عوامل و زمینه‌های بصیرت	۳۱
۱-۱-۲-۱-۱-۲-۲	یاد خدا	۳۱
۲-۱-۲-۱-۱-۲-۲	خودسازی	۳۱
۳-۱-۲-۱-۱-۲-۲	تلاوت قرآن	۳۲
۴-۱-۲-۱-۱-۲-۲	نفی وابستگی‌های دنیوی	۳۲
۲-۲-۱-۱-۲-۲	موانع بصیرت	۳۳
۳-۲-۱-۱-۲-۲	منابع بصیرت	۳۴
۳-۱-۱-۲-۲	عمل به علوم دینی	۳۵
۲-۲-۲	اصل پرواپیشگی و پرهیزکاری	۴۵
۱-۲-۲-۲	تقوای اخلاقی	۴۸
۱-۱-۲-۲-۲	پرهیز از پیروی هوای نفس	۴۸
۲-۱-۲-۲-۲	پرهیز از غرورزدگی	۵۱
۲-۲-۲-۲	محبت به مردم	۵۳
۳-۲-۲-۲	تقوای مالی	۵۷
۴-۲-۲-۲	تقوای سیاسی	۶۰
۳-۲-۲	اصل اعتدال و میانه‌روی	۶۱
۴-۲-۲	اصل رفق و مدارا	۶۴

۷۰.....	۲-۲-۵ اصل رازداری.....
۷۲.....	۲-۲-۶ اصل آخرت گرایی.....
۷۳.....	۲-۲-۶-۱ توجه به آخرت.....
۷۴.....	۲-۲-۶-۲ عدم دلبستگی به دنیا.....
۷۶.....	۲-۲-۶-۳ یاد مرگ.....
۷۹.....	فصل سوم: بررسی آموزه‌های مدیریتی.....
۸۱.....	۳-۱-۱ قالب‌های بیان آموزه‌های مدیریتی.....
۸۱.....	۳-۱-۱-۱ موعظه و سفارش.....
۸۱.....	۳-۱-۱-۲ هشدار و تهدید.....
۸۲.....	۳-۲-۱ اصول مدیریتی.....
۸۲.....	۳-۲-۱-۱ اصل مشورت و رایزنی در مدیریت.....
۸۶.....	۳-۲-۲ اصل عدالت‌ورزی.....
۸۹.....	۳-۲-۳ اصل نظارت، بازرسی و پیگیری.....
۹۱.....	۳-۲-۴ اصل صراحت و صداقت.....
۹۴.....	۳-۲-۵ اصل حق مداری.....
۹۴.....	۳-۲-۵-۱ حق خداوند بر کارگزار.....
۹۷.....	۳-۲-۵-۲ حق کارگزار بر خود.....
۹۸.....	۳-۲-۵-۳ حقوق مردم بر کارگزار.....
۹۹.....	۳-۲-۵-۴ حق زمامدار بر کارگزار.....
۱۰۰.....	۳-۲-۶ اصل وفای به عهد و پیمان.....
۱۰۵.....	۳-۲-۷ اصل امانت‌داری و پرهیز از خیانت در امانت.....
۱۱۳.....	۳-۲-۸ اصل قاطعیت در برخورد.....
۱۱۷.....	فصل چهارم: نقش آموزه‌های تربیتی در مدیریت.....

۱-۴ مقدمه	۱۱۸
۲-۴ تعریف اخلاق	۱۱۹
۳-۴ تعریف تربیت سیاسی	۱۲۳
۴-۴ نقش تربیت در سیاست (مدیریت)	۱۲۴
۵-۴ شیوه‌های تربیتی امام علی <small>علیه السلام</small>	۱۲۸
۱-۵-۴ روش موعظه	۱۲۸
۲-۵-۴ روش تذکر	۱۳۰
۳-۵-۴ روش تشویق و تنبیه	۱۳۱
نتایج	۱۳۶
فهرست منابع	۱۳۸
منابع فارسی	۱۳۸
منابع عربی	۱۴۰
مقالات	۱۴۳

مقدمه

کتاب گرانسنگ نهج البلاغه، پس از قرآن کریم بزرگ‌ترین و غنی‌ترین منبع کسب معارف الهی و اسلامی در همه حوزه‌ها از جمله تربیتی، سیاسی و مدیریتی است. اسلام دین انسان‌سازی و تربیت است. امیر مؤمنان علی علیه السلام، پس از رسول خدا بزرگ‌ترین معلم و مربی عالم است که شمه‌ای از تعالیم انسان ساز آن امام همام در کتاب ارزشمند نهج البلاغه گردآوری شده‌است. آموزه‌ها و گزاره‌های تربیتی و مدیریتی ذکر شده در سراسر این کتاب نشان دهنده همت والای ایشان در تربیت مخاطبین و افراد جامعه اسلامی است. در نامه‌های حضرت به کارگزاران از این دست آموزه‌ها فراوان دیده می‌شود. حضرت به قصد انسان‌سازی و تربیت کارگزارانی خدام و شایسته و کاردان برای حکومت علوی، نامه‌هایی را با عناوین و مناسبت‌های مختلف به این کارگزاران و عمال حکومتی نوشته‌است. نامه‌هایی که یا مخاطبین آن‌ها استاندار و کارگزار تازه منصوب شده است و یا به علت و سبب خاصی از جمله توبیخ کارگزار خاطی نوشته شده‌اند.

در این پژوهش برآنیم تا با بررسی آموزه‌های تربیتی و مدیریتی ذکر شده در نامه‌های حضرت به کارگزاران و استخراج یک سری اصول تربیتی و مدیریتی، به نقش آموزه‌های تربیتی در مدیریت کارگزاران بپردازیم. آموزه‌های تربیتی با هدف تربیت اخلاقی و مدیریتی کارگزاران حکومت علوی ذکر شده‌اند و حضرت با بیان آن‌ها قصد دارد تا کارگزارانی خدوم و شایسته و کاردان برای حکومت اسلامی در زمان خویش، و نسل‌های بعد پرورش دهد.

مسئلاً تربیت مدیران و کارگزاران، علاوه بر اجرای حدود و حقوق الهی و اسلامی در جامعه و برقراری عدالت اجتماعی، منجر به تربیت و ساخته شدن افراد جامعه اسلامی بر اساس موازین و دستورات الهی می‌شود. و نقش تأثیرگذار کارگزاران در این امر قابل توجه امام متقیان بوده است. چرا که در دیدگاه امام علی علیه السلام اصلاح حاکمان، اصلاح جامعه و افراد آن جامعه را در پی دارد.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱ کلیات

۱-۱-۱ بیان مسأله

تربیت، پرورش و رشد دادن استعداد های انسان می باشد و اهمیت آن تا آنجاست که سعید یا شقی بودن انسان به تربیت و نوع آن بستگی دارد. مطمئناً برای سعادت انسان تربیت و آموزه های آن باید از مربیان حقیقی عالم که از جانب پروردگار معین شده اند دریافت شود. یکی از این مربیان، امیر مؤمنان حضرت علی علیه السلام است که آموزه ها و فرمایشات ایشان در کتاب گرانسنگ نهج البلاغه گردآوری شده است. حضرت در دوران حکومتشان، کارگزاران و عوامل خویش را به دقت زیر نظر داشته و رصد می کردند و ایشان را در حوزه مدیریت آموزش می دادند، و می توان گفت که این آموزش خود نوعی تربیت است.

لذا ما در کتب تاریخی و حدیثی، بخصوص در کتاب نهج البلاغه به اسنادی که همان نامه های حضرت به کارگزارانشان می باشد، دست یافتیم که دربردارنده آموزه های تربیتی - مدیریتی است و در بحث مدیریت و مسئولیت در جامعه و تربیت مدیران کارآمد ذی قیمت است.

و البته هر کس در جامعه مسئولیتی بر عهده دارد و این آموزه ها برای همه افراد جامعه مفید فایده می باشند. این پژوهش بر آن است تا با تحلیل و بررسی آموزه های تربیتی و مدیریتی در نامه های امام علی علیه السلام به کارگزاران، به بررسی گونه های این آموزه ها و دریافت یک سری اصول تربیتی و مدیریتی پرداخته و بر اساس آن ها

به بررسی روش‌های تربیت مدیران کارآمد در حکومت علوی بپردازد و به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱-۲ مسائل تحقیق

- ۱- ماهیت و گونه‌های آموزه‌های تربیتی در نامه‌های امام علیه السلام به کارگزاران چیست؟
- ۲- ماهیت و گونه‌های آموزه‌های مدیریتی در نامه‌های امام علیه السلام به کارگزاران چیست؟
- ۳- نقش آموزه‌های تربیتی موجود در نامه‌های امام علیه السلام در مدیریت کارگزاران چیست؟

۱-۳ اهمیت و ضرورت

از آنجا که تربیت مهم‌ترین مقوله انسانی است و سعادت و شقاوت انسان به نوع آن بازمی‌گردد و می‌توان گفت که تربیت بستری برای سعید یا شقی شدن انسان است، و همین طور بحث مدیریت و اهمیت آن در زندگی فردی و اجتماعی انسان، با توجه به اهمیت این دو موضوع در اسلام و فرمایشات معصومین علیهم السلام که مریبان حقیقی عالم هستند، بالأخص در فرمایشات امیرمومنان علی علیه السلام در کتاب گرانسنگ نهج البلاغه، به بررسی این دو موضوع و ارتباط آن‌ها با هم در آموزه‌های تربیتی و مدیریتی در نامه‌های امام علی علیه السلام به کارگزاران می‌پردازیم. بر اساس این آموزه‌ها، به اصول تربیتی و مدیریتی و روش‌های تربیت مدیرانی کارآمد در جامعه اسلامی دست می‌یابیم.

۱-۴ فرضیات تحقیق

- ۱- ماهیت آموزه‌های تربیتی امام علیه السلام بر مبنای نوعی تعالی بخشی است. به گونه‌ای که علاوه بر شکوفایی استعدادها، کارگزاران در حوزه‌ی تکلیف ایشان، اصلاح و هدایتشان به سوی هدف اصلی و متعالی را نیز در بردارد. الگودهی، کرامت بخشی، تذکر دهی و موعظه‌گری از جمله گونه‌های این آموزه‌ها خواهد بود.
- ۲- در اندیشه‌ی سیاسی امام علیه السلام ماهیت آموزه‌های مدیریتی بر مبنای دانش‌افزایی و بصیرت‌بخشی است، که پشتوانه‌ی اصلی تکلیف و مسئولیت است. گونه‌های این آموزه‌ها نیز براساس نوع رفتار، شخصیت، جایگاه و رتبه‌ی کارگزار و نیز شرح وظایف ایشان متفاوت بوده و دعوت ایشان به پرهیز از بدعت‌گذاری، تک روی، خودمحوری،

رشوه‌خواری از نمونه‌های این گونه از آموزه‌های مدیریتی است.

۳- آموزه‌های تربیتی مبنای آموزه‌های مدیریتی هستند و آموزه‌های مدیریتی در بستر آموزه‌های تربیتی قابل اجرا هستند. امام علیه السلام از این آموزه‌ها در نظام مدیریتی بهره می‌گیرند تا کارگزاران کار خود را بر اساس دین و اخلاق انجام داده و کار دولت اسلامی را از دین جدا ندانند.

۱-۵- پیشینه تحقیق

با توجه به اهمیت موضوع تربیت، همین طور تربیت مدیران و مسئولین جامعه، در میان آثار پژوهشی و مطالعاتی، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقالات متعددی به بررسی این دو موضوع به صورت جداگانه و گاه مشترک پرداخته‌اند. کتاب‌هایی چون تعلیم و تربیت در نهج البلاغه که توسط سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی چاپ شده است، کتاب اندیشه‌های سیاسی تربیتی علوی در نامه‌های نهج البلاغه، نوشته آیت الله احمد بهشتی که به بررسی و شرح همه نامه‌های نهج البلاغه پرداخته‌اند و نکات تربیتی و سیاسی هر نامه را مورد توجه قرار داده و شرح داده‌اند که داخل پُرانتز می‌توانم بگویم که با تحقیق بنده هم پوشانی ندارد، و کتاب ماه مهرپرور با موضوع تربیت در نهج البلاغه اثر مصطفی دلشاد تهرانی، و مزرع مهر، موانع و مقتضیات تربیت در نهج البلاغه؛ و منظر مهر، مبانی تربیت در نهج البلاغه؛ و مکتب مهر، اصول تربیت در نهج البلاغه؛ و مشرب مهر، روش‌های تربیت در نهج البلاغه، که همگی اثر مصطفی دلشاد تهرانی هستند. و فرزندم این چنین باید بود که شرح نامه ۳۱ نهج البلاغه است. و پایان نامه‌هایی با عناوین تربیت اجتماعی در نهج البلاغه آقای جاسم تابع الحجة؛ و مدیریت تربیتی در نهج البلاغه خانم راضیه رضائیان؛ و تربیت معنوی از دیدگاه نهج البلاغه بر اساس نامه‌های نهج البلاغه، آقای زین العابدین حیدری ستوده؛ و اصول و روش‌های تربیتی در نامه ۳۱، میثم عزیزان؛ و تربیت در نهج البلاغه، شهرزاد شاه خلیلی، در باب تربیت نگاشته شده است. همچنین مقالاتی چون مجموعه مقالات محمدتقی جعفری با عنوان تعلیم و تربیت در نهج البلاغه و مقاله تربیت در نهج البلاغه، علی شریعتمداری؛ و روش‌ها و فنون تربیت در نهج البلاغه، محمد فولادگر و... نیز در زمینه تربیت نوشته شده است.

در بحث مدیریت هم کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقالات زیادی نوشته شده است. کتاب‌هایی چون رایت درایت که به بررسی عهدنامه مالک اشتر پرداخته است اثر مصطفی دلشاد تهرانی؛ اصول مدیریت در نهج البلاغه، زهره

داوری؛ بررسی آفات مدیریت از دیدگاه امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، محمدتقی بیات؛ و کند و کاوی در مدیریت علوی مبتنی بر نامه ۵۳ نهج البلاغه؛ و مدیریت اسلامی در نهج البلاغه سید جلال اخلاقی؛ مبانی و اصول مدیریت در قرآن و نهج البلاغه، معصومه توحیدی فر؛ و مدیریت در نهج البلاغه، منصور رحمانی در زمینه مدیریتی در نهج البلاغه نوشته شده است. و پایان نامه‌هایی با عناوین: ملاک‌های انتخاب و انتصاب نیروی اسلامی در مدیریت اسلامی با تأکید بر نهج البلاغه، محمود خسروی؛ و الگو سازی رفتار مدیران با توجه به نامه‌های حضرت امیر علیه السلام در نهج البلاغه، مسعود احمدخانی، تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی علیه السلام، رضا شریفیان؛ تربیت سیاسی در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، تعامل اخلاق و سیاست در سیره علوی، رحیمی؛ رابطه اخلاق و سیاست از دیدگاه امیرالمومنین علی علیه السلام، احمدزاده؛ و مقاله‌هایی با عناوین: اخلاق سیاسی در نامه‌های نهج البلاغه، بهشتی؛ اخلاق سیاسی اجتماعی کارگزاران در نهج البلاغه، دری نجف آبادی؛ مراحل رشد تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی علیه السلام، سلحشوری؛ اصول و مبانی اخلاقی سیاست در دیدگاه امام علی علیه السلام، محمد مولوی؛ آسیب‌های اخلاقی قدرت سیاسی در نهج البلاغه، مدیریت در نهج البلاغه، احمد ابراهیم زاده؛ و جایگاه مدیریت در نهج البلاغه، جلیل مسعودفر؛ و تربیت سیاسی کارگزاران در سیره امام علی علیه السلام، محمد احسانی نیز نوشته شده است.

اما کتاب یا پایان نامه یا مقاله‌ای که به بررسی همزمان آموزه‌های تربیتی و مدیریتی در نهج البلاغه و بالاخص در نامه‌های حضرت به کارگزاران پرداخته باشد تا کنون نوشته نشده است. و ما سعی داریم با توکل بر خدا در این پژوهش آموزه‌های تربیتی و مدیریتی را در نامه‌های حضرت به کارگزارانشان استخراج و پس از تجزیه و تحلیل و تبیین، به صورت الگویی مفید برای بحث تربیتی و مدیریتی درآوریم.

۱-۱-۶ چارچوب نظری تحقیق

موضوع تحقیق پیش رو، بررسی آموزه‌های تربیتی - مدیریتی در نامه‌های امام علی علیه السلام به کارگزاران است. در این پژوهش به بررسی آموزه‌های تربیتی، آموزه‌های مدیریتی و ارتباط میان این دو گونه آموزه در نامه‌های امیرالمومنین علی علیه السلام پرداخته شده است. راهکار اساسی برای آن مراجعه به منابع کتابخانه‌ای است. با توجه به این که گزاره‌های مورد بررسی در این پژوهش آموزه‌های تربیت و مدیریتی حضرت در نامه‌های به کارگزاران است، روش مناسب این

پژوهش «توصیفی یا پهنانگر» است. این پژوهش موضوع محور بوده و از تحقیقات بنیادی به شمار می‌رود. در انتخاب منابع، از شروح نهج البلاغه و کتب لغت و کتب تربیتی و مدیریتی در حوزه نهج البلاغه استفاده شده است. البته برخی از این کتب صرفاً جهت مطالعه و الهام از آن‌ها ذکر شده است و در پژوهش به آن‌ها ارجاعی داده نشده است.

این رساله در چهار فصل تنظیم شده است. فصل دوم به بررسی آموزه‌های تربیتی در نامه‌های امیر مؤمنان علی علیه السلام به کارگزاران پرداخته است. گونه‌هایی که این آموزه‌ها در قالب آن‌ها بیان شده‌اند و یک سری اصول تربیتی که از این آموزه‌ها استنباط شده است در این فصل مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل سوم آموزه‌های مدیریتی در نامه‌های به کارگزاران مورد بررسی قرار گرفته است. و مانند فصل قبل بر اساس گونه‌های این آموزه‌ها یک سری اصول مدیریتی از آن‌ها دریافت شده و مورد بررسی قرار گرفته است. فصل چهارم به بررسی ارتباط میان آموزه‌های تربیتی و مدیریتی می‌پردازد. فصل پنجم نیز به نتیجه‌گیری از این پژوهش اختصاص پیدا کرده است.

۱-۲ مفاهیم

۱-۲-۱ مفهوم و تعریف تربیت

۱-۲-۱-۱ تعریف لغوی تربیت

واژه تربیت^۱ از ریشه «رَبَّو» و از باب تفعیل است؛ چرا که کلمه ناقص، هنگامی که به باب تفعیل برده می‌شود مصدر آن بر وزن تفعله می‌شود. مانند تربیه، تزکیه، تخلیه و^۲

با توجه به سخن اهل لغت، معنای زیادت و فزونی و رشد و برآمدن را برای این واژه می‌توان دریافت؛^۳ و

1. Educaion.

۲. طباطبایی، محمدرضا، صرف ساده، چاپ ۴۹، قم: دارالعلم، ۱۳۷۹ ش، ص ۱۷۱.

۳. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، بتحقیق و ضبط عبدالسلام محمد هارون، الطبعة الثانية، مصر: شركة مكتبة و مطبعة الحلبي، ۱۳۸۹ ق، ج ۲، ص ۴۸۳.

می‌باشد مانند زیادت، فضل، نمو، الطول، العظم و... . در اینجاست که فرق ریشه «رو» با «رب» و «ربا» مشخص می‌شود و آن این است که «ربا» به معنای علا و طال است و «رب» به معنای سوق دادن و جهت دادن به سوی کمال است.^۱ حاصل سخن این است که آنچه در معنای این ریشه بتوان به عنوان معنای لغوی آن بیان نمود، همان افزودن و رشد و یا تورم درونی است.

این کاربردها در کلام امام علی علیه السلام نیز همین گونه بیان شده است.

چنان که در حکمت ۶۲ نهج البلاغه فرموده است:

«إِذَا حُيِّتَ بِتَحِيَّةٍ فَحَيَّ بِأَحْسَنَ مِنْهَا وَإِذَا أُسْدِيَتْ إِلَيْكَ يَدٌ فَكَافِئْهَا بِمَا يُرْبِي عَلَيْهَا وَالْفَضْلُ مَعَ ذَلِكَ لِلْبَادِي»

«چون تو را درودی گویند، درودی گوی از آن به؛ و چون به تو احسانی کنند، افزون‌تر از آن پاداش ده، و فضیلت او راست که نخست به کار برخاست.»

در این حکمت، واژه «رُبِّي» به معنای بیشتر و زیادت‌تر کردن است. همچنین حضرت در مدح انصار فرموده است:

«هُمْ وَاللَّهِ رَبُّوا الْإِسْلَامَ كَمَا يُرْبِي الْفُلُ مَعَ غَنَائِهِمْ بِأَيْدِيهِمُ السَّبَاطِ وَالْأَسْتِثْمُ السَّلَاطُ»

«به خدا آنان اسلام را پروراندند، چنان که کره اسب از شیر گرفته را پروراندند، با توانگری و دست‌های بخشنده و زبان‌های بُرنده.»

۲-۱-۲ تربیت در اصطلاح

در تعریف اصطلاحی تربیت باید یک دسته‌بندی صورت گیرد و تعریف تربیت از نگاه اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان مورد تفکیک واقع شود. علت آن است که نگاه دینی به تربیت باعث شده است که مبانی، روش‌ها، غایات و اهداف تربیت در نزد معتقدین به دین و گروه‌های دیگر تفاوت‌های قابل توجهی بوجود آورد. این تفاوت‌ها ممکن است در نگاه اول مورد توجه نباشند اما با دقت بیشتر، می‌توان دریافت که این تفاوت‌ها چشم‌گیر و قابل توجه هستند.

۱. همان.